

К.Ш.ТОКТОМАМАТОВ АТЫНДАГЫ ЭЛ АРАЛЫК УНИВЕРСИТЕТИ

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ

ТАЖИК УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ

К.08.17.564 МАМЛЕКЕТТЕР АРАЛЫК ДИССЕРТАЦИЯЛЫК КЕҢЕШИ

**Кол жазма укугунда
УДК: 657.1(03):657.6.**

БАДАЛОВ ХУРШЕД ХОТАМОВИЧ

**САНАРИПТИК ЭКОНОМИКАНЫН ШАРТТАРЫНДА АУДИТТИК-
КЕҢЕШ БЕРҮҮЧҮЛҮК ИШМЕРДҮҮЛҮКТҮ УЮШТУРУУЧУЛУК-
УСУЛДУК КАМСЫЗ КЫЛУУНУ ӨНҮКТҮРҮҮ**

**Экономика илимдеринин кандидаты
окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн
жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ**

Адистиги: 08.00.12 – Бухгалтердик эсеп, статистика

Жалал-Абад шаары, 2019-жыл

Диссертациялык иш Коммерциянын Тажик мамлекеттик цниверситетинин
Бухгалтердик эсеп жана аудит кафедрасында аткарылды

Илимий жетекчиси: Экономика илимдеринин доктору, доцент
Низомов Самариддин Фахриевич,
Тажик улуттук университетинин
экономикалык талдоо жана аудит
кафедрасынын башчысы, Душанбе шаары

Расмий оппоненттер: Экономика илимдеринин доктору, профессор
Омурзаков Сатыбалды Ашимович,
К.Ш.Токтомаматов атындагы Эл аралык
университеттин ректору, Жалал-Абад шаары

Экономика илимдеринин кандидаты, доцент
Бобоев Мирзохаёт Усмонович,
Академик М.С.Осими атындагы Тажикстан
Техникалык университетинин Ходженттеги
политехникалык институтунун Каржы жана
насыя кафедрасынын башчысы

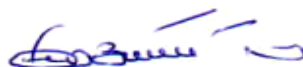
Жетектөөчү уюм: Россия-Тажик (славян) университетинин
Эсеп, талдоо жана аудит кафедрасы
734000, Тажикстан Республикасы, Душанбе
шаары, М.Турсунзаде атындагы көчө – 30.

Диссертация К.Ш.Токтомаматов атындагы Эл аралык университетинин
Илимий изилдөөлөр, иштелмелер жана инновациялар борборунда,
К.Ш.Токтомаматов атындагы Эл аралык университетинин, Ош мамлекеттик
университетинин жана Тажик улуттук университетинин алдындагы экономика
илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн
диссертацияларды коргоо боюнча К.08.17.564 Мамлекеттер аралык
диссертациялык Кеңешинин отурумунда 2019-жылдын 28-июнунда саат 14-00
дө корголот. Дареги: 715613, Кыргыз Республикасы, Жалал-Абад шаары,
Спутник кичи району, Жеңи-Жок көчөсү, № 30.

Диссертация менен К.Ш.Токтомаматов атындагы Эл аралык
университеттин илимий китепканасында жана www.mnu.kg сайтында
таанышууга болот. Дареги: 715613, Кыргыз Республикасы, Жалал-Абад шаары,
Жеңи-Жок көчөсү, № 30.

Автореферат 2019-жылдын 28 майында таркатылды

**К.08.17.564 Мамлекеттер аралык
диссертациялык кеңешинин
окумуштуу катчысы, э.и.д.:**



Низомов С.Ф.

I. ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөөнүн темасынын актуалдуулугу. Улуттук экономиканын рыноктук мамилелерге этап сайын өтүү көйгөйү экономикалык илимдер теориясынын позициясынан да, чарбалык практиканын позициясынан алганда да өтө маанилүү болуп саналат. Чарба жүргүзүүчү субъекттердин тең укуктуу ишенимдүү мамилелерине негизделген, көз карандысыз аудит жана кеңеш берүүчүлүк институтун өнүктүрүүнү көздө туткан жаңы экономикалык тутумга өтүүнүн анык механизмдери азырынча акырына жеткире окуп-үйрөнүлө элек жана эокумуштуу-экономисттердин атайын изилдөөлөрүнүн предмети катарында турат. Рыноктук экономиканын инфратүзүмүнүн эң маанилүү элементтеринин бири болгон аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктү учурдагы абалын жана өнүгүү келечегин окуп-үйрөнүү өзгөчө көңүл бурууга татыйт. Анын туруктуу өнүгүүсү болмоюнча улуттук экономиканы ийгиликтүү реформалоо бир далай кыйынга турат.

Улуттук экономиканын рынокко өтүүсү экономиканын өндүрүштүк чөйрөсүн колдоочу жана толуктоочу түзүм катары да, рыноктун өзүнчө өзгөчөлөнгөн инфратүзүмү катары да болгон кызмат көрсөтүү чөйрөсүн интенсивдүү өнүктүрүүнү көздө тутат. Сервис-бизнес жөнүндөгү заманбап элестөөлөр экономиканын кызмат көрсөтүү секторунун ролу жана маанисинин кеңейүүсүн түшүнүү, кызматтардын көз карандысыз аудит жана кеңеш берүү сыяктуу түрлөрүнүн пайда болуусу жана иштөөсү менен байланышкан. Экономикалык өзгөрүүлөрдүн натыйжалуулугу анык бир даражада улуттук экономиканын өнүгүүсүнүн чектерин камсыз кылуучу аудиттик-кеңеш берүүчүлүк инфратүзүмдүн ийгиликтүү түптөлүүсү жана уюштурулуусунан көз каранды. Рыноктун өзгөчө жана таанылган инфратүзүмү катары болгон аудит эркин рыноктук мамилелердин түптөлүүсүндө жана өнүгүүсүндө чоң мааниге ээ.

Эл аралык стандарттардын жалпы талаптарына жооп берген аудитти колдонмоюнча экономиканы башкаруу жараянында зарыл болгон ишенимдүү жана айкын маалыматты камсыз кылуу дээрлик мүмкүн эмес. Экономикалык ишмердүүлүк катары болгон аудит өтө тездик менен өнүгүп, жалпы рыноктук инфратүзүмдүн өз алдынча элементине айланууда. Эл аралык аудиттик-кеңеш берүүчүлүк уюмдардын өнүгүүсү, рыноктук кызматтардын жалпы жыйындысында алар тарабынан көрсөтүлүп жаткан кызматтардын үлүшүнүн өсүүсү аудиттик-кеңеш берүүчүлүк иштин ролунун жана маанисинин өсүп жаткандыгын күбөлөндүрүү менен бул көйгөйлөрдү изилдөөгө өзгөчө актуалдуулукту тартуулайт.

Диссертациянын темасынын илимий жана мамлекеттик программалар менен байланышы. Диссертациянын негизги жоболору жана изилдөөнүн натыйжалары Тажикстан Республикасынын Өкмөтүнүн 2016-жылдын 1-октябрындагы № 392-Токтому менен бекитилген Тажикстан Республикасын 2030-жылга чейин өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясы программасы, Тажикстан Республикасынын Өкмөтүнүн “Тажикстан Республикасында Каржылык отчеттуулуктун Эл аралык стандарттарын ишке ашыруу боюнча кошумча иш-чаралар жөнүндөгү” 2010-жылдын 3-майындагы

№ 231-Токтому, Тажикстан Республикасынын Өкмөтүнүн “Бухгалтердик эсепти жана каржылык отчеттуулукту тескөө боюнча кошумча иш-чаралар жөнүндөгү” 2012-жылдын 3-апрелиндеги № 154-Токтому менен байланышып, Тажикстан Республикасынын “Бухгалтердик эсеп жана каржылык отчеттуулук жөнүндөгү” 2011-жылдын 25-мартындагы № 702-Мыйзамынын, “Тажикстан Республикасындагы аудиттик ишмердүүлүк жөнүндөгү” мыйзамдын талаптарын ишке ашыруунун алкагында, Коммерциянын Тажик мамлекеттик университетинин илимий-изилдөө иштеринин планына ылайык аткарылды.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Диссертациялык изилдөөнүн максаты болуп аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктүн теориялык, методологиялык жана уюштуруучулук-усулдук негиздерин окуп-үйрөнүү жана санариптик экономиканын шарттарында аудиттик-кеңеш берүүчүлүк кызматтарды өркүндөтүүнүн жана аны өнүктүрүүнүн келечектерин аныктоо боюнча анык практикалык сунуштамаларды иштеп чыгуу саналат.

Коюлган максатка ылайык чечилүүсү керек болгон төмөнкү милдеттер аныкталды:

1. аудиттик ишмердүүлүктүн өнүгүүсүнүн тарыхый тажрыйбасына таянуу менен аудиттин заманбап маңызын жана мазмунун, ошондой эле аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктүн санариптик экономиканын шарттарындагы ордун жана маанисин ачып көрсөтүү;

2. аудиттин теориясын өнүктүрүү жана бул түшүнүктүн мазмунун илимий жана атайын билимдердин, практикалык ишмердүүлүктүн жана маалыматтык тутумдун позициясынан карагандагы мазмунун ачып көрсөтүү;

3. Тажикстан Республикасындагы аудиттик ишмердүүлүктү мамлекеттик тескөөнүн укуктук-ченемдик жана уюштуруучулук-экономикалык негиздерин окуп-үйрөнүү;

4. Тажикстандагы аудиттик-кеңеш берүүчүлүк уюмдардын ишмердүүлүгүнүн учурдагы абалын белгилөөнүн негизинде аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктүн түптөлүүсүнүн жана өнүгүүсүнүн институционалдык аспектерин окуп-үйрөнүү;

5. санариптик экономиканын шарттарындагы аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктүн ички фирмалык стандартын иштеп чыгуу;

6. Тажикстан Республикасында санариптик экономиканын шарттарындагы аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктүн келечегин жана өнүгүү багыттарын аныктоо;

7. Экономикалык субъекттердин ишмердүүлүгүнүн аудитин өткөрүүгө болгон циклдик ыктоону колдонуунун усулун иштеп чыгуу жана негиздөө;

8. Маалыматтарды компьютердик иштетүүнүн шарттарында маалыматтык тутумдардын аудитинин усулун иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн объекти болуп Тажикстан Республикасындагы аудиттик-кеңеш берүүчүлүк уюмдардын кызмат көрсөтүүсүнүн абалы жана өнүгүү келечеги саналат.

Изилдөөнүн предмети болуп аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктүн санариптик экономиканын шарттарында аудиттик-кеңеш

берүүчүлүк кызмат көрсөтүүнүн куралдарын өркүндөтүү боюнча теориялык-усулдук жана практикалык көйгөйлөрү саналат.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы аудиттин бүтүндүүлүк концепциясынын негизинде аудитти жүргүзүүнү усулдук камсыздоону жана санариптик экономиканын шарттарындагы анын сапатын теориялык-методологиялык негиздөөдө жана өнүктүрүүдө турат.

Диссертациялык изилдөөнүн илимий жаңылыгын түзгөн жана автордун жеке өзү тарабынан алынган негизги натыйжаларга төмөнкүлөрдү кошууга болот:

- аудиттин каржылык көзөмөлдүн талаптарынын позициясынан каралган, чет өлкөдөгү жана Тажикстандагы аудиттик практиканын өнүгүүсүнүн тарыхый тажрыйбасында баяндалган түшүнүгү жана мазмуну ачып көрсөтүлдү, ошондой эле Тажикстан Республикасындагы аудитордук ишкердикти өркүндөтүүнүн жана өнүктүрүүнүн объективдүү мыйзам ченемдүүлүктөрү табылды;

- аудиттин маңыздык мүнөздөмөлөрүн ачып көрсөтүүчү теориясынын жоболору өнүктүрүлдү, илимий жана атайын билимдердин областы катары болгон аудиттин, практикалык ишмердүүлүктүн областы катары болгон аудиттин жана маалыматтык тутум катары болгон аудиттин комплексттик мүнөздөмөлөрүнө ээ болгон, аудиттелүүчү субъектти жана аудиттик уюмду башкарууда колдонулуучу заманбап аудиттин мазмунуна болгон методологиялык ыктоолор бөлүп көрсөтүлдү;

- Тажикстандагы аудиттик ишмердүүлүктү мамлекеттик тескөөнүн укуктук-ченемдик жана уюштуруучулук-экономикалык негиздери окуп-үйрөнүлдү, аудиттик чөйрөдөгү укуктук актылардагы кемчилдиктер табылды жана дүйнөлүк аналогдордун тажрыйбасынын базасында аудиттик ишмердүүлүктү тескөөнүн мыйзамдык базасын өркүндөтүү боюнча негиздүү сунуштамалар сунушталды;

- аудиттик-кеңеш берүүчүлүк кызматтарды көрсөтүүнүн дүйнөлүк аналогдорунунун тажрыйбасын эсепке алуу менен, санариптик экономиканын шарттарында жаңы коммуникациялык технологияларды колдонуу менен аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктү түптөөнүн институционалдык аспектери окуп-үйрөнүлдү жана бул ишмердүүлүктү тескөөнүн институционалдык модели илимий түрдө негизделди; Тажикстан Республикасындагы аудиттик-кеңеш берүүчүлүк уюмдардын ишмердүүлүгүнүн учурдагы абалы белгиленди;

- санариптик экономиканын шарттарында аудиттик-кеңеш берүүчүлүк кызматтарды көрсөтүүчү уюмдардын ишинин гатыйжалуулугун камсыз кылуу максатында негизинен аудитти жүргүзүүгө болгон бирдиктүү талаптарды мүнөздөөчү аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктүн ички фирмалык стандарты иштелип чыгылды;

- дүйнөлүк коомчулуктун өнөр жайы өнүккөн өлкөлөрдөгү аудиттик-кеңеш берүүчүлүк кызматтарды көрсөтүүнүн тажрыйбасын эсепке алуу менен Тажикстан Республикасында аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктү

өркүндөтүүнүн жана өнүктүрүүнүн эң маанилүү багыттары аныкталды жана негизделди;

- чарба жүргүзүүчү субъекттердин ишмердүүлүгүнүн санариптик экономикасынын шарттарында Аудиттин жана сапатты көзөмөлдөөнүн эл аралык стандарттарынын негизинде аудитти жүргүзүүгө болгон циклдик ыктоо усулун колдонуу боюнча сунуштамалар иштелип чыгылды жана сунушталды;

- маалыматтарды компьютердик иштетүүнүн шарттарындагы маалыматтык тутумдардын аудитинин усулу иштелип чыгылды, мунун негизинде аудиттин “Маалыматтарды компьютердик иштетүүнүн шарттарындагы аудит” ички фирмалык стандарты сунушталды.

Диссертациялык изилдөөнүн практикалык маанилүүлүгү аудиттик-кеңеш берүүчүлүк уюмдар тарабынан аудитти жүргүзүүнү санариптештирүүнү, ошондой эле диссертацияда өркүндөтүлгөн аудиттин көзөмөлүн жана сапатын усулдук камсыз кылуунун стандартташтырылган эрежелерин экономикалык ЖОЖдор, окуу-усулдук борборлор жана квалификацияны жогорулатуу курстарында колдонууда турат. Диссертациялык изилдөөнүн материалдары Коммеруциянын Тажик мамлекеттик университетинин окуу жараянына “Аудит”, “Ички аудит”, “Банк аудити”, “Аудиттин эл аралык стандарттары” сабактарын окутууда, ошондой эле Тажикстан Республикасынын профессионал бухгалтерлеринин жана аудиторлорунун Коомдук институту тарабынан өткөрүлгөн курс-тренингдерине жана “Тажик Аудит Сервис”, “Азиан Аудит”, “Альянс Аудит” жана “Аудит Консалтинг” жоопкерчилиги чектелген коомдордун практикалык ишмердүүлүгүнө киргизилди.

Алынган натыйжалардын экономикалык маанилүүлүгү. Изилдөөнүн жыйынтыгында алынган тыянактар жана сунуштар аудиттик-кеңеш берүүчүлүк уюмдардын ишмердүүлүгүндө төмөнкүдөй экономикалык пайдаларды алууга мүмкүнчүлүк берет: коммуникациянын жогору технологиялык каражаттарынын өнүгүүсү, аларды аудитти жүргүзүүдө колдонуу мүмкүнчүлүгү аудитти жана аны коштоочу кызматтарды өркүндөтүүнүн эң маанилүү куралдары катарында турат. Автор өлкөнүн түрдүү аймактарында жайгашкан субъекттерге карата дистанттык аудитти киргизүүнү негиздеди. Дистанттык аудитте эң аз сарптоолорду кетирүү менен аудиттен экономикалык пайда табууга мүмкүнчүлүк берген ыновациялык ыкмалар жана каражаттар колдонулат. Иштелип чыгылган жана сунушталган аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктүн ички фирмалык стандарты жана циклдик ыктоону колдонуу менен аудитти жүргүзүүнүн усулу да көрсөтүлүүчү профессионалдуу кызматтардын сапатын жана натыйжалуулугун жогорулатууга, клиент менен болгон орой мамиленин алдын алууга жардам берип, аудиттик процедуралардын натыйжалуулугун камсыз кылуу менен экономикалык субъекттин аудитине бөлүнгөн убакыттын жарымына чейинки убакытты үнөмдөй алат.

Диссертациянын коргоого алынып чыгылып жаткан негизги жоболору:

1. Аудиттин “көз карандысыз текшерүү”, “тутмдук жараян” жана “ишкердик ишмердүүлүк” сыяктуу түшүктөрүн аныктоого болгон теориялык

ыктоолор тутумдаштырылды, аудиттин төмөнкүдөй баяндамадагы автордук түшүнүгү: аудит – бул юридикалык жана физикалык жактардын каржылык отчеттуулугун ж.б. иш кагаздарын алардын ишенимдүүлүгүн баалоо жана “бардык маанилүү аспекти боюнча” ишенимдүү ойду туюнтуу максатында текшерүү боюнча ишкердик ишмердүүлүк; ошондой эле бул илимий көйгөйдүн санариптик экономиканын шарттарындагы автордук көрүүсү жана чечими берилди.

2. Өнүккөн өлкөлөрдүн аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктү тескөө жана өнүктүрүү боюнча тажрыйбасына салыштырмалуу экспресс-талдоо жүргүзүлүп, тескөөнүн төмөнкү ракурстарда өзүн көрсөтүүчү мыйзамдык базасын түптөөгө болгон негизги ыктоолор жана концепциялар аныкталды:

- мамлекеттик мыйзам чыгаруу демилгеси жана мамлекеттик тескөө (континенталдык Европанын ыктоосу);

- аудиттик ишмердүүлүктү тескөөдөгү кесиптик коомдук институттардын мамлекет менен биргеликтеги мыйзам чыгаруу демилгеси (англо-америкалык ыктоо);

- аудитти тескөөнүн комбинацияланган модели (азия модели).

Дүйнөлүк практиканы окуп-үйрөнүүнүн негизинде аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктү тескөөнүн концепциясы негизделди.

3. Өзүн өзү тескөөчү бирикмелерди түптөөнүн жана аудиттин сапатын көзөмөлдөө функциясын ушул бирикмелерге алардын өздөрү көрсөтүлүп жаткан кызматтардын жогорку сапатын алар тарабынан регламенттелген аудиттик-кеңеш берүүчүлүк уюмдун ишмердүүлүгүнүн сапатын көзөмөлдөө жолдорунун эсебинен камсыз кылуусуна мүмкүнчүлүк бере тургандай кылып өткөрүп берүү зарылдыгы сунушталды. Ошондой эле схемалык түрдө эки модель сунушталды, алардын биринде аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктү тескөө ыйгарым укуктуу орган тарабынан борборлоштурулган тартипте жүргүзүлүүсү, экинчисинде мамлекеттик ыйгарым укуктуу органдын жоктугу каралган. Өзүн-өзү тескөөчү уюмдарды түптөөнүн жана профессионалдуу ыктоону колдонуунун пайдасына келтирилген аргументтер диссертацияда камсыз кылынды. Клиенттин көйгөйүн диагноздоонун блок-схемасы түзүлдү, анын жардамында көйгөйлөр изилденип, текшерилип жаткан субъекттин ишинин натыйжалуулугуна таасир берүүчү факторлор аныкталат жана ойлорду негиздүү туюнтуу максатындагы маалымат даярдалат. Аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктө колдонулуучу диагноздоо усулун пайдалануу менен клиенттин көйгөйүн чечүү жараяны аудиттелүүчү субъекттин ишинин натыйжалуулугун жогорулатуусу мүмкүн.

4. Аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктүн ички фирмалык стандарттарын иштеп чыгууга болгон усулдук ыктоо жана санариптик экономиканын шарттарында аудитти өркүндөтүүнүн негизги багыттары жана өнүктүрүүнүн келечеги сунушталды. Аудиттик ишмердүүлүктүн иштелип чыгылган “Аудиторлордун этикасынын кодекси жана коммерциялык уюмдарды аудиттик текшерүүнүн сапатынын ички фирмалык көзөмөлү” жана “Товардык-материалдык камдоолор менен болгон амалдардын аудитинин усулу” аттуу ички

фирмалык стандарттары санариптик экономиканын шарттарында аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктүн ишинин натыйжалуулугун камсыз кылуу максатында аудитти жүргүзүүгө карата болгон бирдиктүү талаптарды деталдаштырышат.

5. Аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктүн келечегин жана өнүгүүсүн өркүндөтүүнүн практикалык максатын камсыз кылуу үчүн аудиттик жүргүзүүгө карата циклдик ыктоо усулун өркүндөтүү сунушталып, аткарылуучу иштердин көлөмүн олуттуу кыскартуу жана каржылык отчеттуулуктун деагрегациясындагы жана объект сайынкы ыктоодогу келишпөөчүлүктөрдү жоюу үчүн чарбалык амалдардын циклинин усулу иштелип чыгылды. Иштелип чыгылган комбинацияланган циклдик-объект сайынкы ыктоонун модели, аудиттин жалпы планынын жана текшерүү программасынын вариациялары, жетиштүү жана тиешелүү далилдерди алуунун диагностикалык процедураларын колдонуу бул кесиптин өкүлдөрү үчүн практикада да, бул чөйрөдөгү инновацияларды эсепке алуу менен аудиттин теориясын өркүндөтүүдө да пайдалуу болуусу мүмкүн.

6. Аудиттелүүчү субъекттердин эсептик маалыматын иштетүүнүн аудитин жүргүзүүнүн усулу иштелип чыгылды. Муну автор колдонулуп жаткан эсептөө техникасынан көз каранды түрдө үч түргө бөлөт: документалдуу, механизацияланган жана компьютердик (автоматташтырылган). Маалыматтарды компьютердик иштетүүнүн шарттарындагы аудиттин иштелип чыгылган усулу аудиттик-кеңеш берүүчүлүк уюмдун аудиторунун ишиндеги убакыт жана эмгек сарптоолорун минималдаштырууну камсыз кылат.

Изденүүчүнүн жеке салымы. Диссертациялык иште алынган изилдөөнүн илимий натыйжалары аудиттин теориялык жана методологиялык негиздеринин жана аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктүн ички фирмалык стандарттарын түптөө боюнча практикалык сунуштардын, санариптик экономиканын шарттарында Аудиттин жана сапатты көзөмөлдөөнүн эл аралык стандарттарынын негизинде аудитти жүргүзүүгө болгон циклдик ыктоонун усулун колдонуу боюнча иштелмелердин жана сунуштамалардын иштелип чыгылгандыгында турат. Мындан сырткары, диссертациянын тыянактары жана сунуштары төмөнкүлөрдө да колдонулуусу мүмкүн:

- Тажикстан Республикасынын Каржы министрлигинин бухгалтердик эсеп, каржылык отчеттуулук жана аудит бөлүмү тарабынан;
- аудиттик-кеңеш берүүчүлүк уюмдардын практикалык ишмердүүлүгүндө;
- экономика багытындагы ЖОЖдордун окуу жана илимий ишмердүүлүгүндө (ишке киргизүү жөнүндөгү акт тиркелет).

Жүргүзүлгөн изилдөөнүн натыйжаларын сыноодон өткөрүү. Изилдөөнүн диссертацияда жалпыланган негизги натыйжалары республикалык, аймактык жана эл аралык илимий практикалык конференциялардын материалдарында, журналдарда, илимий эмгектердин жыйнактарында жарык көргөн докладдарда жана макалаларда баяндалган.

Диссертациялык изилдөөнүн натыйжалары “Таджик аудит сервис” ЖЧК аудиттик уюмунун ж.б. ушундай кызматтарды көрсөткөн аудиттик-кеңеш

берүүчүлүк уюмдардын иштеринде да, ошондой эле Коммерциянын Тажик улуттук университетинин баклаврларын жана магистрлерин окутуу жараянында жана Тажикстан Республикасынын профессионалдуу бухгалтерлеринин жана аудиторлорунун коомдук институту тарабынан өткөрүлүп жаткан курс-тренингдерде да колдонулуп жатат.

Диссертациянын натыйжаларынын басылмаларда чагылуусунун толуктугу. Диссертациялык иштин темасы боюнча жалпы көлөмү 8,12 басма барак болгон 18 ден ашуун илимий иштерде жарык көрдү, мунун ичинен 1 монография, РФ нын РИНЦ де сунушталган илимий басылмаларда 6 макала жана Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиясы тарабынан сунушталган илимий басылмаларда 3 макала жарыкка чыкты.

Диссертациялык иштин түзүмү жана көлөмү. Диссертациялык иш киришүүдөн, үч баптан, тыянактардан жана сунуштардан, колдонулган адабияттардын тизмесинен турат. Иштин негизги мазмуну компьютердик тексттен турган 204 бетте баяндалып, 16 таблица, 25 сүрөт, 6 диаграмма менен коштолгон. Колдонулган адабияттардын тизмеси 123 булакты камтыйт.

II. ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө изилденип жаткан теманын актуалдуулугу, анын иштелип чыгылгандыгынын даражасы негизделип, изилдөөнүн максаты, милдеттери, объекти, предмети шартталды; илимий жаңылыкка ээ болгон жоболор калыптандырылды; изилдөөнүн теориялык негиздери жана практикалык маанилүүлүгү далилденди; сындан өткөрүү жөнүндөгү маалыматтар жана изилдөөнүн натыйжаларынын ишке киргизилүүсү көрсөтүлдү.

Диисертациянын “Аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктүн иштөөсүнүн жана өнүгүүсүнүн өзгөчөлүктөрүн изилдөөнүн теориялык негиздери” деп аталган биринчи бабында аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктүн экономикалык мамилелердин тутумундагы ролун теориялык негиздөө изилденди, аудит институтунун өнүгүүсүнө таасир берүүчү факторлор аныкталды, рыноктун иштөө өзгөчөлүктөрүн ачып көрсөтүүгө мүмкүнчүлүк берген аудиттик кызматтар түрлөрү, критерийлери жана белгилери боюнча классификацияланды, дүйнөлүк практиканын тажрыйбасын окуп-үйрөнүүнүн негизинде аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктү тескөөнүн концепциясы, бул ишмердүүлүктү уюштуруунун жана тескөөнүн негизги модели сунушталды.

Окумуштуулардын түрдүү көз караштарын карап чыгуу, кесиптин жаңы шарттардагы өнүгүүсүн эске алуу менен автор аудитти маңызы объектти анын “бардык маанилүү аспекттер боюнча” орнотулган критерийлерге ылайык келүүсү жөнүндөгү бекем ойду туюнтуу максатында көз карандысыз изилдөөдө турган ишкердик ишмердүүлүктүн маанилүү түрлөрүнүн бири болуп саналат деп эсептейт. Окумуштуулар Мамасыдыков А.А. жана Маткеримова А.М. эсептегендей, аудит аудиттин объектинин орнотулган критерийлерге ылайык келүүсүн текшерүү, баалоо жана тастыктоо аркылуу ички көзөмөл тутумунун натыйжалуулугун жогорулатуу менен аудиттелүүчү субъекттин кызыкчылыктарын эсепке алууда жол берилген каталардын кесепетинен же

мүмкүн болгон кыянаттык менен пайдалануудан сактайт, оптималдуу башкаруучулук чечимдерди кабыл алуу үчүн колдонуучулардын кеңири алкагына ишенимдүү маалыматты берет¹. Ошону менен бирге аудиттик ишмердүүлүк эмнедир бир нерсенин чыныгы абалын белгилөө менен гана чектелбестен, өз ичине жагдайды жакшыртууга багытталган иш-аракеттерди да камтыйт. Мындай иш аракеттер болуп клиентке кеңеш берүү боюнча бизнестин көйгөйлөрүн комплекстүү чечүүгө жана жыйынтыгында аудиттик кызматтардын спектрин кеңейтүүчү долбоорлорду ишке ашырууга багытталган кызматтар саналат.

Мындан келип чыгуу менен автор аудиттик ишмердүүлүк көзөмөлдөө функциясын гана аткарып калбастан, көбүрөөк түрдө клиенттер үчүн фактты гана белгилөөдөн маанилүүрөөк болгон сарптоолорду башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатуунун, инвестициялык портфелдерди, бизнес-жараяндарды ж.б. оптималдаштыруунун мүмкүнчүлүктөрүн издөөгө багыт алууда. Чыныгы атаандаштыктын учурдагы шарттарында аудиторлор керектөөчүлөр менен каржылык маалыматты түзүүчүлөрдүн ортосундагы ортомчунун функциясын гана аткарып калбастан, башкаруучулук чечимди кабыл алууда жетектөөчүнүн да функциясын аткарат.

Автор тарабынан аудиттик кызматтар аудиттин түрдүү түрлөрүн жүргүзүүдөн сырткары өз ичине ишмердүүлүктүн кеңири алкагын кошуу менен коштоочу кызматтарды да камтый тургандыгы аныкталды. Аудиттик кызмат аудиттик тапшырманы аткаруу жана аудитор тарабынан камсыз кылынган ишенимдүүлүктүн түрдүү даражасын туюнтуу боюнча аудиттик ишмердүүлүктүн натыйжасы катары каралат. Автор тарабынан иште аудиттик кызматтардын классификацияланган мүнөздөмөлөрү сунушталды (1-таблица).

1-таблица. Аудиттик кызматтардын классификациялык мүнөздөмөлөрү

Классификациялык критерий	Мүнөздүү белгилери
Кызматты клиент тарабынан сатып алуусу мотиви боюнча	Ишмердик кызмат
Кызматтарды көрсөтүүчү мотиви боюнча	Коммерциялык кызмат
Сезилүүчүлүк даражасы боюнча	Сезилбей турган кызмат
Кызмат көрсөтүү жараянынын механизациялануу даражасы боюнча	Ишке ашырылуусу персоналдан көз каранды болгон кызмат
Клиенттин катышуусунун милдеттүүлүгү боюнча	Клиентти катыштырбай көрсөтүлүүчү кызмат
Клиентти тартуу даражасы боюнча	Кызмат клиенттин жигердүү катышуусу менен да, анын катышуусу жок да көрсөтүлүүсү мүмкүн
Канааттандыруу формасы боюнча	Таза кызмат (продукция өндүрүлбөйт)
Продукт ж.б. кызматтар менен байланышы боюнча	Көз карандысыз кызмат

¹ Мамасыдыков А.А., Маткеримова А.М. Аудиторская деятельность в Кыргызской Республике: состояние и перспективы развития [Текст] / А.А. Мамасыдыков, А.М. Маткеримова // Материалы VI международной научно-практической конференции (19-20 мая 2017 г., г. Душанбе) Актуальные проблемы бухгалтерского учета, анализа и аудита. Под ред. проф. Х.Н. Факерова. - Душанбе: ОИПБА РТ, 2017. - 312 с.

Клиенттин өлчөмү боюнча	Кызмат клиенттердин бардык түрлөрүнө көрсөтүлүүсү мүмкүн
Кызмат көрсөтүү формасы боюнча	Кызмат айрым жактарга көрсөтүлөт, жалпы коомчулук мүнөзгө ээ
Доминанциялык сарптоолордун түрлөрү боюнча	Эмгек сыйымдуу кызмат
Аткаруучулардын квалификациясынын даражасы боюнча	Кызмат жогору квалификациялуу эмгекти пайдалануу менен көрсөтүлөт
Керектөөчүлөрдүн уюштуруучулук-укуктук формасынан көз каранды түрдө	Кызмат физикалык да, юридикалык да жактарга көрсөтүлөт
Керектөөчү үчүн зарылдуулук даражасы боюнча	Кызмат милдеттүү да, демилгелүү да формада болуусу мүмкүн
Көрсөтүлүүчү кызматтардын комплекстүүлүгү боюнча	Комплекстүү эмес кызмат
Укуктук жана ченемдик регламенттөө даражасы боюнча	Көрсөтүү жараяны тиешелүү ченемдик документтер менен регламенттелген кызмат
Уюштуруучулук-технологиялык регламенттөө даражасы боюнча	Ички ченемдик документтер жана технологиялык нормалар менен регламенттелген кызмат
Сатып алуу жыштыгы боюнча	Кызмат белгилүү тартипте же зарыл болгондугуна жараша сатылып алынуусу мүмкүн

Булагы: Автор тарабынан булактын негизинде түзүлдү¹.

Тажикстандагы аудиттик кызматтар рыногунун абалын талдоо менен автор Тажикстандагы бүгүнкү күндөгү аудит кызматтарды керектөөчүлөрдүн керектөөлөрүн канааттандыра албайт деп эсептейт. Аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктүн өнүгүү келечеги классикалык түрдөгү каржылык отчеттуулуктун аудитин жүргүзүү менен байланышпайт, ал чарба жүргүзүүчү субъекттин өнүгүүсүнүн божомолдору менен байланышат. Аудит өзүнүн клиентинин “келечегине ишенимдүү кароосу” жана аткарылган иштин сапатын камсыз кылуу үчүн корутундуда өзүнүн көрүүсүн калтыруусу керек.

Ошону менен бирге аудит статикалык тутум эмес экендигин жана трансформацияга кабылуучулугун эске алып, ата мекендик аудиттин көйгөйлөрүн чечүү аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктүн теориясына жана практикасына негизделген аудиттин бирдиктүү парадигмасын түптөөдө гана мүмкүн. Аудиттин ата мекендик институтунун механизм жакшыртуу боюнча олуттуу иштер жүргүзүлгөндүгүнө карабастан анын потенциалы толугу менен ишке ашырылбаган бойдон калууда, ал эми аудиттин менеджменттин максаттарына жетүүдөгү мүмкүнчүлүктөрү түгөнө элек. Муну себептеринин бири – аудитти мамлекеттик жана эл аралык укуктук-ченемдик тескөө менен өзүн өзү тескөөнүн арасындагы оптималдуу катыш жөнүндөгү маселенин чечилбегендиги.

Диссертациялык иште аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктү тескөө жана өнүктүрүү боюнча өнүккөн өлкөлөрдүн тажрыйбасын окуп-үйрөнүүнүн, изилденип жаткан ишмердүүлүктү тескөөнүн мыйзамдык базасын түптөөнүн

¹ Гробоздин Ю.П. Развитие сервисной деятельности малого и среднего бизнеса в сфере консультационных услуг [Текст] : дис. ... канд. экон. наук / Ю.П. Гробоздин. - Самара, 2014. - 137 с.

белгилүү ыктоолорун жана концепцияларын кароонун негизинде ата мекендик аудитти регламенттөөнүн өлкөнүн чындыгына көбүрөөк туура жана ылайык келүүчү комбинацияланган ыктоосун колдонуу сунушталды жана негизделди. Автор тескөөгө карата колдонулуп жаткан мамлекеттик ыктоо кесиптин деградациясына жана анын коомдук имиджинин төмөндөөсүнө, аудиттин ата мекендик институтунун абалынын начарлашына алып келди. Рынок дээрлик толугу менен чет өлкөлүк аудиттик компаниялар тарабынан көзөмөлдөнүп жатат, бул олуттуу капиталдын өлкөдөн агып кетүүсүнө жана ата мекендик көз карандысыз аудиттин өнүгүүсүндө; аудиторлордун квалификациясын жогорулатууда; ата мекендик фирмалардын канааттандыраалык эмес төмөн даражадагы атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүндө; аудиттик-кеңеш берүүчүлүк уюмдарды материалдык-техникалык жана каржылык бекемдөөдө олуттуу тоскоолдуктарга кабылуу кесепетине алып келет.

Ушуга байланыштуу автор рынокту башкаруу тутумунда өтө чоң жаңылоолор зарыл, тактап айтканда ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын бир катар функцияларын аудиторлордун өзүн-өзү тескөөчү кесиптик бирикмелерине ата мекендик аудитти өнүктүрүүдө жана демократиялык принциптерди ишке ашырууда маанилүү прогрессти камсыз кылуу максатында өткөрүп берүү керек деп эсептейт.

Аудиттик ишмердүүлүктү тескөөгө болгон профессионалдуу ыктоо 1-сүрөттө көрсөтүлгөн.

Автор кесип өзүн-өзү тескөөсү керек, ал жми мамлекет тескөө тиешелүү даражада жүргүзүлүүсү керек деп эсептейт жана кесиптик ыктоонун пайдасын төмөнкүлөр менен аргументтейт:

1. Биздин өлкөдө аудитти мыйзамдаштыруу мезгили ичинде (1998-2005-жж) өлкөдө кесипкөй бухгалтерлердин коомчулугу али түптөлө элек эле, сертификацияланган бухгалтерлердин саны 20 дан аз болгон, азыр болсо 500 дөн ашуун;

2. Акыркы 20 жыл ичинде аудитти мамлекеттик тескөө ата мекендик аудит аудит рыногундагы негизги позицияларды жеңип ала албагандыгына, тескерисинче өзүнүн позицияларын жоготкондугуна байланыштуу өзүнүн ишке жарабагандыгын көрсөттү;

3. Коңшулаш өлкөлөр – Казахстан менен Кыргызстандын тажрыйбасын окуп-үйрөнүү кесиптик тескөөдө кесиптин имиджи жана престижи өсө тургандыгын жана муну менен рынокту тескөөгө багытталган мамлекеттик каражаттардын үнөмдөлүүсү камсыз боло тургандыгын ачык көрсөттү;

4. Аудиторлорду даярдоо жана кайра даярдоо тутумунун жараяны аудиттин эл аралык стандарттары менен камсыз кылынбаган.

Автордун ою боюнча бүгүнкү күндүн өзүндө аудиттин өнүгүүсүн эң аз сарптоолор менен керектүү нукка багыттоо, экинчи ыктоону практикалык ишке ашыруу үчүн шарттарды түзүү зарыл. Рыноктук механизмдерди тескөөдө кесипкөй бирикмелердин бүткүл жыйындысы гана бүтүндөй коомдогу аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктүн зарыл болгон сапатын камсыз кылуу мүмкүнчүлүгүн берет.



Булагы: автор тарабынан түзүлдү

1-сүрөт. Аудиттик ишмердүүлүктү тескөөгө болгон кесиптик ыктоо

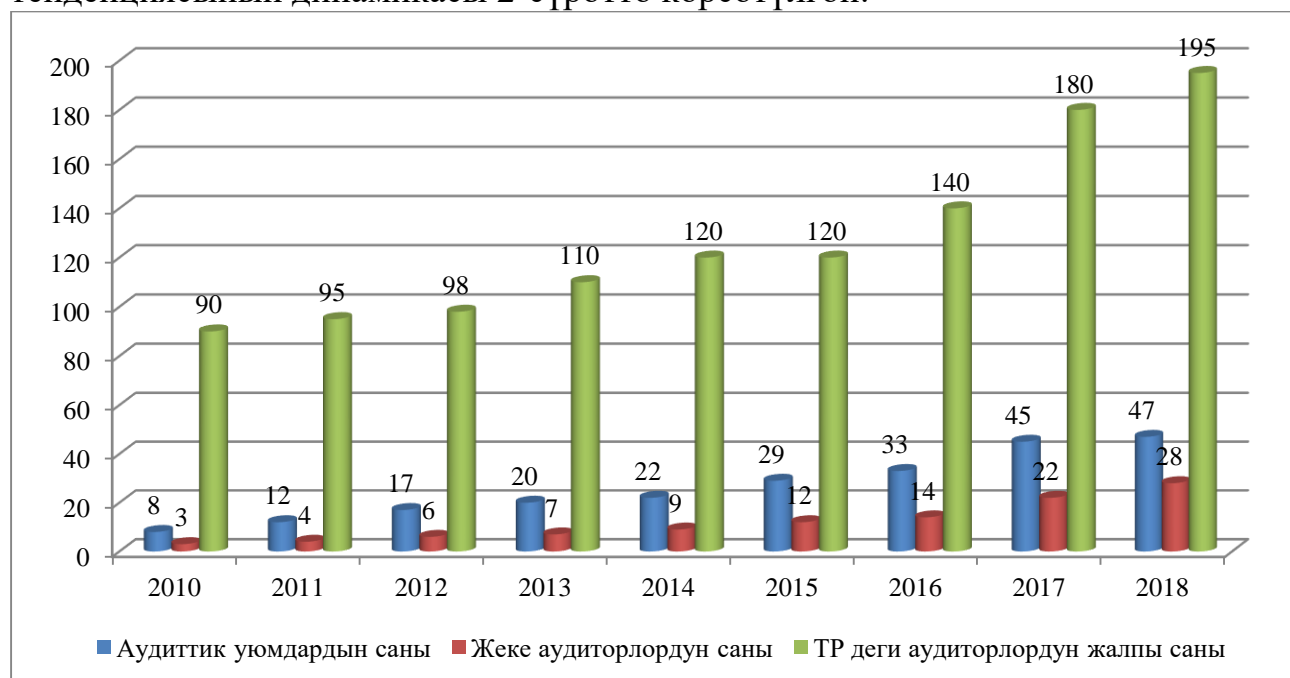
“Аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктүн учурдагы абалын диагноздоо” деген аталыштагы экинчи бапта аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктүн учурдагы абалына баа берилген, аудиттик ишмердүүлүктүн субъекттеринин республиканын шаарлары жана областтары боюнча бир калыпта бөлүнбөгөндүгү аныкталды, клиенттин көйгөйүн чечүү жараяны изилденди, аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктө аудиттелүүчү субъекттин ишинин натыйжалуулугунун жогорулатуу максатында колдонулуучу диагноздоо ыкмасын колдонуу менен блок-схема түзүлдү, аудиттик ишмердүүлүктүн ички фирмалык стандарттарын иштеп чыгууга болгон ыктоолор сунушталды, бул аудитти жүргүзүү жараянында колдонулуучу алдыңкы усулдарды жана “ноухау” ларды киргизүүгө жардам берет.

Кызмат көрсөтүү боюнча аудиттик-кеңеш берүүчүлүк уюмдардын ишмердүүлүгүнүн абалын диагноздоо талкууга салынган каржылык көзөмөл тутумунун натыйжалуулугун көтөрүү, тейлөөнүн сапатын жакшыртуу жана маданиятын жогорулатуу, ишмердүүлүктү тескөө жана улуттук экономикадагы түшкөн пайданын көлөмү, анын андан ары өнүктүрүү сыяктуу бир катар

маселелерди чечүүгө багытталган биздин изилдөөбүздүн ажыратылгыс бөлүгү болуп саналат.

Тажикстандын Улуттук банкынын маалыматтары боюнча насыялык уюмдардын аудитин өткөрө алуучу аудиттик уюмдардын тизмеси 10 лицензияланган аудиттик уюмдан турат, ал эми микро насыя берүүчү каржылык уюмдардын аудитин өткөрүү боюнча 1 аудиттик уюм лицензияланган.

Каржы министрлигинин маалыматтары боюнча аудиттик фирмалардын жалпы саны 2018-жылдын 1-декабрына карата 47 ни түздү, анын ичинен бешөөсү эл аралык трансулуттук аудиттик фирмалар, жеке аудиторлордун саны 28, республика боюнча лизензияга ээ аудиторлордун саны 195 адам. Аудиттик фирмалардын субъекттеринин 2010-2018-жылдар аралыгындагы өсүү тенденциясынын динамикасы 2-сүрөттө көрсөтүлгөн.



Булагы: автор тарабынан түзүлдү [Электрондук ресурс]// URL: <http://жеткиликтүүлүк.ру> режими: <http://www.minfin.tj> (Кайрылуу күнү 15.02.2019-ж.).

2-сүрөт. Тажикстан Республикасындагы 2010-2018-жылдар аралыгындагы аудиттик уюмдардын жана жекече аудиторлордун санынын жана аудиторлордун жалпы санынын динамикасы

Сүрөттөн көрүнүп тургандай, 2018 жылдагы аудиттик уюмдардын саны 2014-жылга салыштырмалуу 17% га, талданып жаткан мезгил ичиндеги жеке аудиторлордун саны 11% га, 2018-жылдагы аудиторлордун жалпы саны 46% га көбөйдү, бул аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүк рыногунун өнүккөндүгү менен түшүндүрүлөт.

Автор да Тажикстан Республикасы территориясы боюнча анча чоң эместигине, аудиттик ишмердүүлүк субъекттерин шаарлар жана областтар боюнча бөлүштүрүү бир калыпта эместигине басым жасайт.

2-таблица. Аудиттик-кеңеш берүүчүлүк уюмдардын жана жеке аудиторлордун Тажикстан Республикасынын шаарлары жана областтары боюнча жыйналуусу

№	Республиканын аймактары (областтары)	Саны, анын ичинде:			
		Аудиттик фирма	%	Жеке аудиторлор	%
1.	Душанбе шаары	33	70,0	16	57,0
2.	РРП	0	0	1	4,0
3.	Согдия областы	8	17,0	7	25,0
4.	Хатлон областы	4	9,0	2	7,0
5.	ГБАО	2	4,0	2	7,0
	Жыйынтыгы:	47	100	28	100

Булагы: автор тарабынан түзүлдү [Электрондук ресурс]// URL: [http://жеткиликтүүлүк.режими: <http://www.minfin.tj>](http://жеткиликтүүлүк.режими: http://www.minfin.tj) (Кайрылуу күнү 15.02.2019-ж.).

2-таблицанын маалыматтары көрсөткөндөй аудиттик-кеңеш берүүчүлүк уюмдар жана жеке аудиторлор Тажикстан Республикасынын шаарлары жана областтары боюнча бир калыпта эмес бөлүштүрүлгөн. Аудиттик уюмдар менен жеке аудиторлордун эң чоң бөлүгү Душанбе шаарында жайгашып, башка областтарда бул уюмдар саналуу гана.

Автор өлкөнүн ар бир аймагынын өнүгүү деңгээлинен көз карандысыз түрдө өндүрүштү жайгаштыруу жана өнүктүрүү, бизнести башкарууну жакшыртуу маселелеринде бардык аймактардын бирдей пропорциялуу өнүгүүсүн камсыз кылуу үчүн аудиттик уюмдардын бутактанган тармагын түптөө зарыл деп эсептейт. Аудиттик уюмдардын аудиттелүүчү субъекттерге болгон орточо катышы (1:25) боюнча чет өлкө тажрыйбасын эсепке алуу менен автор тарабынан өлкөнүн аудиттик жана кеңеш берүүчүлүк кызматтар рыногун жетишээрлик деңгээлде камтуу максатында 200 дөн кем эмес аудиттик уюмдардын иштөөсү зарыл экендигин негизделди.

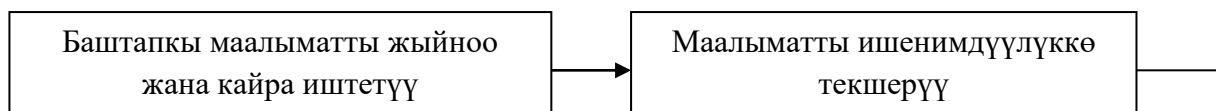
Ошондой эле автор тарабынан аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктө колдонулуучу диагноздоо усулун пайдалануу менен клиенттин көйгөйүн чечүү жараяны изилденди жана бул максатта 3-сүрөттө көрсөтүлгөн блок-схема түзүлдү.

Клиенттин көйгөйүн чечүү жараянында аудиторлор ишенимдүүлүктү туюнтуу боюнча макулдашууну өз убагында аткарууга мүмкүнчүлүк берүүчү каржылык жана каржылык эмес мүнөздөгү толук жана тиешелүү маалыматты берүүсүн талап кылышат. С.Н.Коменденконун ою боюнча ишенимдүүлүктү туюнтуу боюнча макулдашууларды аткаруу аудиторлордун алдында турган анык маселелерге тиешелүү берилген маалыматтарды алдын ала тыкан талдоодон өткөрүүнү талап кылат¹.

Ишенимдүүлүктү туюнтуу боюнча макулдашуу объекттин изилдөөнүн акыркы максаты анык маселени изилдөөдө жана ишкананын менеджментинин абалына таасирин тийгизүүчү бүтүндөй бир катар факторлорду кароодо, бизнести уюштуруудагы оң жана терс жактуу учурларды аныктоодо, ошондой эле корутундунун же иштин абалын жакшыртуу боюнча сунуштамалардын акыркы вариантын даярдоо боюнча маалыматтарды жыйноо жана кайра иштетүүдө турат.

¹ Коменденко С.Н. Подходы к формированию аудиторской проверки [Текст] / С.Н. Коменденко // Аудитор. – 2006. – №1

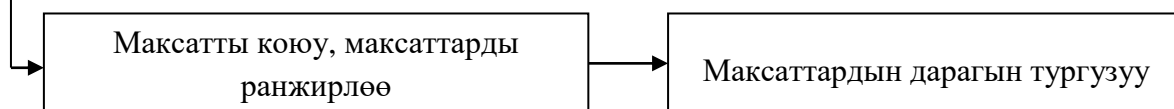
1. Алдын ала диагноздоо



2. Диагноздоо



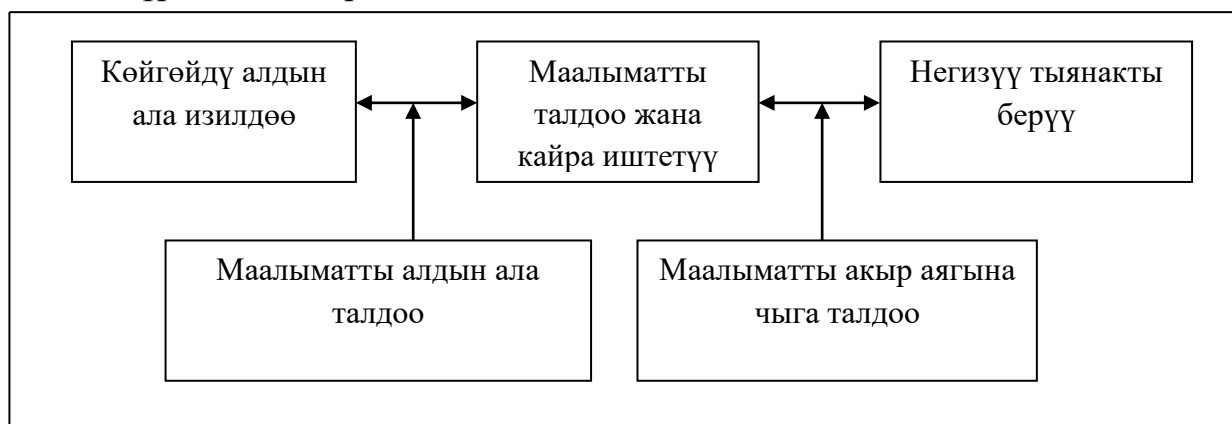
3. Максатты коюу



Булагы: Автор тарабынан түзүлдү

3-сүрөт. Аудиттик-кеңеш берүүчүлүк уюмдардын клиентинин көйгөйлөрүн диагноздоонун блок-схемасы

Анык бир маселени изилдөө мезгилинде аудитор адис менен – эксперт же кеңеш берүүчү менен диагноздоонун жыйынтыгын максималдуу түрдө натыйжалуу жана негиздүү сунуштоо үчүн дайыма эки тараптуу байланышта болуусу керек. Бул аспектке эксперт-кеңеш берүүчүнүн кесипкөйлүгү, анын бул чөйрөдөгү көндүмдөрүнүн жана жетишээрлик деңгээлдеги тажрыйбасынын бар экендиги, ошондой эле логикалык жактан негиздүү болгон тыянактар менен сунуштамаларды жыйноо, талдоо, интерпретациялоо, кайра иштетүү жана даярдоо жөндөмү да болуусу маанилүү. Клиентке кеңеш берүү жараянынын модели 4-сүрөттө келтирилди.



Булагы: Автор тарабынан түзүлдү

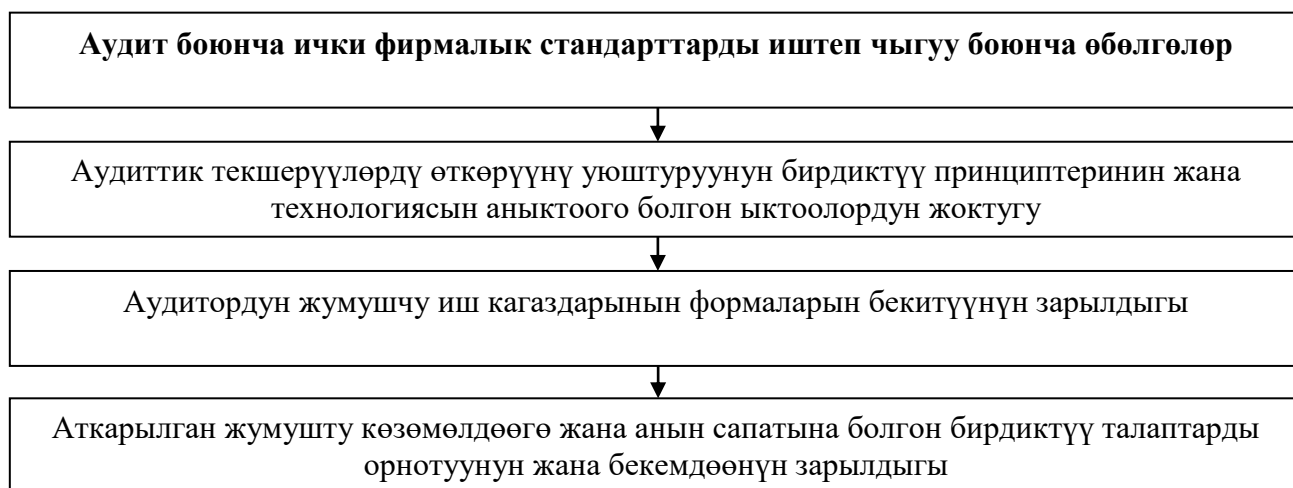
4-сүрөт. Клиентке кеңеш берүү жараянынын модели

Кеңеш берүүчүлүк изилдөөнүн **биринчи этабында** маселенин түрдүү мүнөздөмөлөрү жана анын анык бир жагдайларга карата болгон баяндамалары – аудитордун алдында турган гипотеза аныкталат. **Экинчи этапта** биринчи этапта алынган көйгөйдү чечүүгө багытталган алгачкы элестерди талдоо жана кайра иштетүү көздө тутулат. Мында чечимдин мурунку даярдалган варианты “оорулуу чекиттерин” табуу жана анда айтылган ойлорду бекемдөө максатында кайрадан иштетүүгө (карап чыгууга) дуушар кылынат. Бул этапты ийгиликтүү

аяктоо үчүн ар бир майда маселени чечүүнү сунуштоо менен биринчи этаптын көйгөйүн максималдуу деталдаштыруу керек. Көйгөйлөрдү чечүүнүн эң акыркы **жыйынтыктоочу этабы** анык коюлган маселелер боюнча негиздүү тыянактарды жана сунуштамаларды өз ичине камтыган түзүмдүү документ көрүнүшүнө келип калган болот.

Иште автор тарабынан аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктүн ички фирмалык стандарттарын иштеп чыгууга карата усулдук ыкма сунушталып, аларды иштеп чыгуунун зарылчылыгы негизделди. Автор стандартташтыруу илим менен техниканын жетишкендиктерин киргизүүгө, ишенимдүүлүктү туюнтуу боюнча түрдүү түрдөгүү макулдашууларды аткарууга болгон инновациялык ыктоолорду колдонууга мүмкүнчүлүк берүү менен айрым участкаларды текшерүү боюнча аудиттик жумуштун эмгек сыйымдуулугун кыскартат, аудитордун ассистенттеринин жумушунун үстүнөн кошумча көзөмөлдү камсыз кылат, аудиттик практикага ноу-хау ларды, илимий жетишкендиктерди киргизүүгө кол кабыш көрсөтөт, керектөөчүлөргө аудиттик текшерүү жараянын түшүнүүгө жардам берет, кесиптин коомдук кесиптик имиджин түзөт, аудиторго клиент менен сүйлөшүүлөрү жүргүзүүгө жардам берет, ошондой эле аудиттик жараяндын айрым элементтеринин байланышын камсыз кылат. Жыйынтыгында стандартташтырууматериалдык-техникалык базаны жана андан аркы өсүүнүн келечегин бекемдөөгө кол кабыш кылат жана стандарттардын болуусу аудиторлордун кесипкөйлүгүнүн күбөлүгү болуп саналат.

Автор тарабынан аудиттик ишмердүүлүктүн укуктук ченемдик базасынын жетишээрлик деңгээлде иштелип чыкпагандыгы менен байланышкан бир катар көйгөйлөр бөлүп көрсөтүлдү, булар аудит боюнча ички фирмалык стандарттар тутумун иштеп чыгуу боюнча төмөнкү өбөлгөлөрдү пайда кылышат (5-сүрөт).



Булагы: Автор тарабынан түзүлдү

5-сүрөт. Аудит боюнча ички фирмалык стандарттарды иштеп чыгуу боюнча өбөлгөлөр

Аудиттик ишмердүүлүктүн диссертант тарабынан иштелип чыгылган “Аудиторлордун этикасынын кодекси жана коммерциялык уюмдарды аудиттик текшерүүнүн сапатына болгон ички фирмалык көзөмөл” жана “Товардык-

материалдык камдоолор менен болгон амалдардын аудитинин усулу” аттуу ички фирмалык стандарты аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктүн ишинин натыйжалуулугун камсыз кылуу максатында аудитти жүргүзүүгө болгон бирдиктүү талаптарды деталдаштырууга мүмкүнчүлүк берет.

“Тажикстанда аудиттик-кеңеш берүүчүлүк ишмердүүлүктү өркүндөтүү жана өнүктүрүүнүн келечектери” аттуу үчүнчү бапта аудиттин ата мекендик институтунун өнүгүүсүнүн жана көрсөтүлүп жаткан кызматтардын натыйжалуулугунун төмөндөөсүнө алып келип жаткан бир катар тоскоолдуктараргументтелип, аудиттик-кеңеш берүүчүлүк жараянды автоматташтыруу жана дистанттык аудитти өткөрүүнүн атайын программаларын киргизүү сунушталды. Ошондой эле Аудиттин эл аралык стандарттарын колдонуунун эл аралык тажрыйбаларын эсепке алуу менен аудитти өлкөнүн экономикасынын учурдагы абалынын шарттарында өткөрүү процедураларын өркүндөтүү маселелери каралды. Ата-мекендик аудитти практикалык өркүндөтүүнү камсыз кылуу үчүн автор тарабынан аудитти өткөрүүгө карата болгон, аткарылуучу иштердин көлөмүн олуттуу кыскартуучу, өз ичине каржылык отчеттуулуктун дезагрегациясынын элементтерин жана объект сайынкы ыктоонун артыкчылыктарын камтыган циклдик ыктоонун усулун өркүндөтүү сунушталды.

Орун алган жагдайга – “кара” жана “формалдуу” аудиттин болушу, аудиттик институттун аброюнун төмөндөшү ж.у.с. – инновациялык экономиканын өсүүсүн эске алуу менен диссертант тарабынан аудиттик жараянды автоматташтыруу жана аудиттин натыйжалуулугун жогорулатуу максатында дистанттык аудитти өткөрүүнүн атайын программаларын киргизүү сунушталды. Автор глобалдык жогору технологиялык дүйнөнүн шарттарында дистанттык аудит каржылык маалыматты керектөөчүлөрдүн ишенимин көтөрүү менен бизнестин натыйжалуулугун камсыз кылат, инновациялык ыкмаларды жана каражаттарды колдонуу менен эң аз сарптоолорду сарптоо менен аудиттен пайда табууга мүмкүнчүлүк берет деп эсептейт.

Автордун ою боюнча аудитте жаңы технологияларды колдонуу аудитти пландоо этабында эле аны өткөрүүнүн негиздүү жана так ыктоосун тандоону талап кылат. Аудиттин белгилүү ыктоолорунун – объект сайынкы, дезагрегация жана циклдик – артыкчылыктарын жана кемчилдиктерин кароо менен автор өркүндөтүлгөн азыркы күндөгү прогрессивдүүрөөк ыкма катары циклдик ыктоону тандагандыгын негиздеди.

Циклдик ыктоонун маңызы жана мазмуну төмөнкүдө турат: аудиторлор бир эле маалымат булактарына кайра-кайра кайтпоосу, б.а. кээ бир аудиттик процедураларды кайталабоосу жана аудитти өткөрүүдө пайда болгон суроолорду жоготуусу керек. Автор бул ыктоону колдонуу каржылык бурмалоолорду аныктоонун максималдуу эффектин берүү менен аудиторлор тарабынан аткарылган жумуштардын көлөмүн олуттуу кыскартат, анткени был ыктоо аудиторлорго алардын көңүлүн бухгалтердик эсептин эсептегичтериндеги калдыктарга эмес, клиенттин анык синтетикалык жана аналитикалык эсептегичтериндеги жүгүртүүлөргө бурат деп эсептейт. Мындан келип чыгуу

менен бул ыктоонун негизги мүнөздөмөлөрүн бөлүп кароого болот, алардын мааниси төмөнкүлөрдө турат:

- аудиттик команданын өз ара байланышкан амалдардын анык түрлөрү боюнча жүргүзгөн жумушу менен байланышкан процедураларды жөнөкөйлөтүү;

- байланышкан амалдардын анык түрлөрү боюнча маанилүү бурмалоолорду жана алардын каржылык отчеттуулукка тийгизген жалпы таасирин аныктоо боюнча мүмкүнчүлүктөрдү көбөйтүү;

- аудиттик команданын ар бир мүчөсүндө кесиптик компетенциянын, билимдин жана тажрыйбанын жогорку деңгээлинин болуусу, анткени ар бир аудитор бир эле чарбалык амал жөнүндө көбүнчө түрдүү булактардан кээде бири-бирине карама-каршы келген маалыматты алуу шарттарында анык бир амалдар, циклдер, бизнес-сегменттер арасындагы өз ара байланыштар жөнүндөгү толук элестөөгө ээ болуусу керек.

Саналып өтүгөн артыкчылыктары жана кемчилдиктерине карабай дал ушул циклдик ыктоо прогрессивдүүөөк болуп саналат, себеби бул ыктоодо аудитордун кесипкөй ой жүгүртүүсү анын кесиптик скептицизминин керектүү даражасында чечүүчү фактор болот.

Аудиттин жүрүшүндө колдонулуучу циклдердин пакетин кароо менен автор каржылык отчеттуулуктун түрдүү формаларынын өз ара байланыштарын эсепке алуу менен өз ичине амалдардын классынын кеңирирээк спектрин камтыган кайра каралган классификацияны сунуштайт. Автордун ою боюнча циклдердин маанилүү компоненти катары амалдарды каржылык отчеттуулуктун бири-бири менен байланышкан түрдүү бөлүмдөрүндө чагылдырылган амалдарды анык бир белгилери же аракеттери боюнча топтоштуруу саналат.

Чарбалык амалдардын өз ара байланышынын иллюстрациясы катары автор аудитордун бурмалоолорду табуу максатындагы аракеттеринин удаалаштыгын келтирет (6-сүрөт).

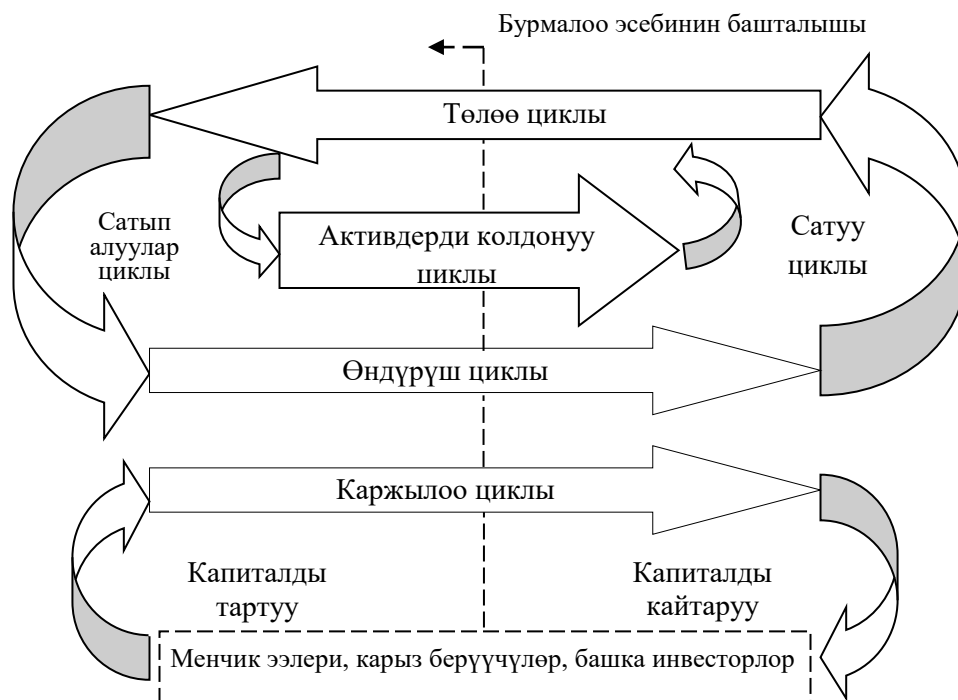
6-сүрөттөн көрүнүп тургандай, өз ара байланышкан амалдардын топтору удаалаш аткарылат, бир амал аткарылмайынча экинчиси аткарылбайт. Өз ара байланышкан амалдарды удаалаш түрдө жана кадам сайын ишке ашыруу аудиторлорго төмөнкүдөй мүмкүнчүлүктөрдү берет:

- амалдарды аткаруунун ар бир этабын байкоо менен чарбалык жашоодогу болуп жаткан окуяларды тереңирээк түшүнүүгө, б.а., текшерилүүчүнүн ишмердүүлүгү жөнүндөгү кеңирирээк маалымат алуу;

- кандайдыр бир бурмалоо табылышы менен бир эле убакта окуялардын себептик-натыйжалык байланышын аныктоо;

- бардык табылган каталарды жана бурмалоолорду бир эле убакта алардын каржылык отчеттуулуктун маалыматтарынын ишенимдүүлүк даражасына тийгизген таасирин аныктоо менен бирдиктүү бүтүн чондук катары кароо.

Ошентип циклдик аудит өз ара байланышкан амалдарды изилдөөнү камсыз кылып, текшерилип жаткан экономикалык субъекттин бухгалтердик эсеп жана ички көзөмөл тутумунун “оорулуу” участкаларына ыкчам таасирленүүгө мүмкүнчүлүк берет.

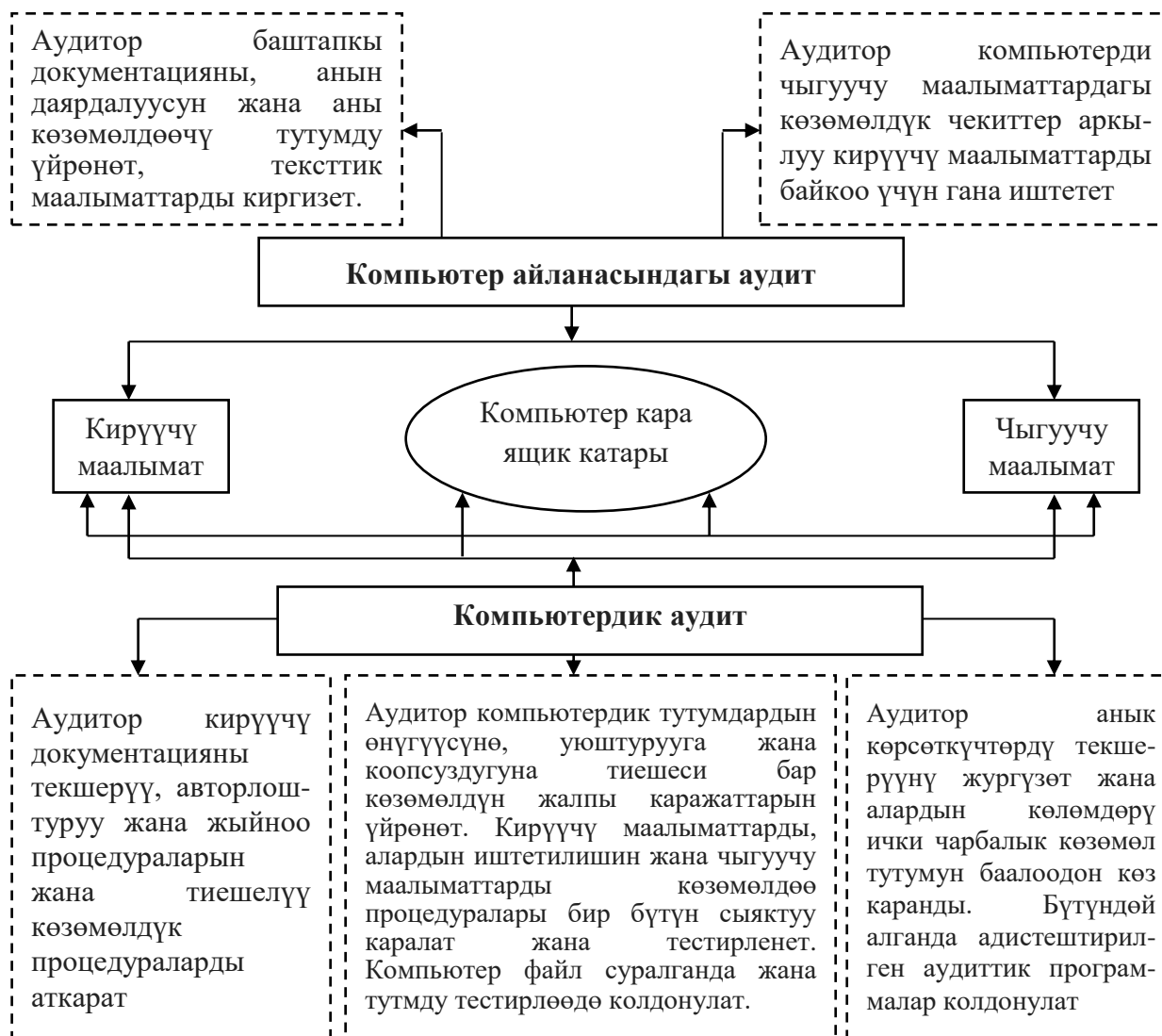


Булагы: Автор тарабынан түзүлгөн

6-сүрөт. Чарбалык амалдардын циклы жана алардын өз ара байланышы

Аудит процедуралары кыскарган учурда аудиттин алгачкы программасы андан аркы аудиттик процедуралардын жыйынтыктарынан көз каранды түрдө өзгөртүүлөрдү талап кылат.

Заманбап санариптик дүйнөдө аудиттин усулун маалыматтарды компьютердик иштетүү каражаттарын колдонуу менен иштеп чыгуу өзгөчө маанилүү маселе болуп саналаары белгиленген, бул нерсе аудиттин натыйжалуулугун жогорулатуу менен аудитордук топтун мүчөлөрүнүн иштерин дубляж кылуудан качууга мүмкүнчүлүк берет. Аудитор бухгалтердик эсепке түздөн-түз тиешеси жок болгон, бирок аудитор тарабынан көзөмөл тутумунун тобокелине берилген баага түздөн-түз таасир этүүчү бир катар таза техникалык маселелерди текшерээри аныкталган. Ошондуктан, аудиторго клиент-ишкананын маалыматтарын компьютердик кайра иштетүү тутуму аудитти уюштурууга жана өткөрүүгө, анын ичинде бухгалтердик эсеп жана ички көзөмөл тутумдарын окуп-үйрөнүүгө кандайча таасир этээрин аныктап алуусу керек. Иште эсептик маалыматты автоматташтырылган кайра иштетүүнүн 3 тиби изилденген (7-сүрөт): “компьютердин айланасындагы” аудит (auditing around the computer), “компьютер аркылуу” аудит (auditing through the computer), ошондой эле “компьютерди колдонуу менен” аудити (auditing with the computer). Иште маалыматтарды компьютердик иштетүүнүн типтерине артыкчылык, кемчилдик, аудиттик далилдерди алуу ыкмалары жана маалыматтарды анык аудиттик программаларды колдонуу менен кайра иштетүү сыяктуу параметрлери боюнча баа берилген.



Булагы: Автор тарабынан түзүлгөн.

7-сүрөт. Аудит учурундагы эсептик маалыматты автоматташтырылган кайра иштетүүнүн типтери

Компьютердик аудит биринчи кезекте тиркемелердин көзөмөлдүк технологияларын текшерүүгө арналган. Мындай технологияларга маалыматты кол менен киргизүү же башка программалардан киргизүү учурунда кирүүчү маалыматтардын көзөмөлдүк процедуралары (буларды интерфейстерди көзөмөлдөө каражаттары деп да аташат), маалыматтарды иштетүүнүн бүтүндүүлүгүн жана интеграциялангандыгын камсыз кылуучу көзөмөлдүк технологиялар, ошондой эле, баштапкы маалыматтардын көзөмөлдүк технологиялары.

Ошентип, аудитти компьютердик технологияларды колдонуу менен өткөрүү эсептик маалыматты камтыган электрондук файлдардын чоң көлөмүн текшерүүгө мүмкүнчүлүк берет.

СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ:

1. Бадалов Х.Х. Современное состояние и перспективы развития рынка аудиторских услуг в Республики Таджикистан [Текст] / Учет, анализ и аудит в эпоху цифровой экономики в постсоветском пространстве: инновационные перспективы развития [Монография] / Х.Х.

Бадалов // Монография / кол. авторов; под ред. И.В. Сафоновой, Х.Ш. Нурмухамедовой, А.А. Мирзоалиева - Москва: РУСАЙНС, 2018. - с. 74-86.

2. Бадалов Х.Х. Актуальные проблемы организации бухгалтерского учета на предприятиях общественного питания [Текст] / Бадалов Х.Х. // Материалы международной научно-практической конференции на тему «Развитие теории, методологии и организации учета, анализа и аудита в условиях перехода к МСФО» 19-20 марта 2013г. Таджикистан, г. Душанбе: ИПС стр.127-130.

3. Бадалов Х.Х. Проблемы учета торговой наценки в условиях рынка [Текст] / Бадалов Х.Х. // Материалы Республиканской научно-практической конференции на тему «Актуальные проблемы учета, анализа и аудита в Республики Таджикистан» (12 апреля 2013г.) Таджикистан, г. Душанбе: РТСУ стр.26-28.

4. Бадалов Х.Х. Проблемы ценообразования продукции в общественном питании [Текст] / Бадалов Х.Х., Махмадкулова Ш. // Материалы международной студенческой научно-практической конференции на тему «Актуальные проблемы учета, анализа и аудита» 24-25 мая 2013г. Таджикистан, г. Душанбе: ТГУК стр.177-181.

5. Бадалов Х.Х. Исследование истории учета периода Средневековья [Текст] / Шобеков М, Бадалов Х.Х. // Материалы III международной научно-практической конференции на тему «Актуальные проблемы учета, анализа и аудита» 23-24 мая 2014г. Таджикистан, г. Душанбе: ТГУК стр.35-37.

6. Бадалов Х.Х. Теоретические аспекты классификации затрат в общественном питании [Текст] / Бадалов Х.Х. // Материалы IV международной научно-практической конференции на тему «Актуальные проблемы учета, анализа и аудита» 17-18 апреля 2015г. Таджикистан, г. Душанбе: ТГУК стр.133-139.

7. Бадалов Х.Х. Некоторые проблемы организации бухгалтерского учета на предприятиях общественного питания [Текст] / Бадалов Х.Х. // Материалы IV международной научно-практической конференции на тему «Инновационное развитие Республики Таджикистан: проблемы науки и образования» 18-19 декабря 2015г. Таджикистан, г. Душанбе: ТТУ стр. 51-55.

8. Бадалов Х.Х. Высококвалифицированные аудиторы – индикатор развития аудиторско-консалтингового рынка Таджикистана [Текст] / Бадалов Х.Х. // Сборник материалов международной научной конференции «Современные направления теории и практики экономического анализа, бухгалтерского учета, финансового менеджмента» 5-6 декабря 2017г. Россия, г. Новосибирск: СибУПК стр.12-17 (ч.1).

9. Бадалов Х.Х. Саморегулируемые организации: проблемы устойчивости рынка аудиторско-консалтинговых услуг в Таджикистане [Текст] / Бадалов Х.Х. // Материалы международной научно-практической конференции «Бухгалтерский учет: достижения и научные перспективы XXI века» 28 ноября 2017г. Россия, г. Москва: РУК стр.20-25.

10. Бадалов Х.Х. Некоторые проблемы аудита в Таджикистане и пути их решения [Текст] / Бадалов Х.Х., Рахимов Г.М. // «Вестник ТНУ» №2/5(ч.2) 2017г. Таджикистан г. Душанбе стр.106-112 ISSN: 2413-5151.

11. Бадалов Х.Х. Проблемы развития рынка консалтинговых услуг в Республике Таджикистан [Текст] / Бадалов Х.Х. // Материалы VI международной научно-практической конференции на тему «Актуальные проблемы теории и практики бухгалтерского учета, анализа и аудита» 19-20 мая 2017г. Таджикистан, г. Душанбе: ТГУК и ОИПБА РТ стр.148-151.

12. Бадалов Х.Х. Рынок налогового аудита в Таджикистане: оценка состояния и перспективы развития [Текст] / Бадалов Х.Х. // Научные исследования: теория, методика и практика Сборник материалов IV Международной научно-практической конференции 2018г. Россия, г. Чебоксары стр.315-317 ISBN: 978-5-6040732-1-6.

13. Бадалов Х.Х. Нормативное регулирование аудиторской деятельности в Таджикистане: проблемы и пути их решения [Текст] / Бадалов Х.Х., Олимов Д.А. //

Международный теоретический и научно-практический журнал «Известия И.К.Форума БАЦА» №3 (22) 2018г. Кыргызстан, г. Бишкек стр.112-117 ISSN 1694-7347.

14. Бадалов Х.Х. Концептуальные основы, тенденций и перспективы развития публичного аудита: теоретический подход [Текст] / Бадалов Х.Х., Мирзоалиев А.А. // Материалы III Международной научно-практической конференции «GLOBAL SCIENCE AND INNOVATIONS 2018: CENTRAL ASIA» Казахстан, г. Астана стр.567-570 ISBN 978-601-332-241-4.

15. Бадалов Х.Х. Особенности организации аудита деятельности туристических организаций [Текст] / Бадалов Х.Х., Джалилова Н. // Республиканская научно-практическая конференция на тему «Проблемы развития туризма и народных ремесел в современных условиях» Таджикистан, г. Пенджикент – 2018, Таджикский педагогический институт в г. Пенджикент стр. 7-11, ISBN 978 – 99975 – 0-871 – 3.

16. Бадалов Х.Х. Институциональные основы регулирования аудита в Таджикистане [Текст] / Х.Х. Бадалов, А.А. Мирзоалиев // Аудит и финансовый анализ № 5'2018 - М.: -2018.- С. 80-84.

17. Бадалов Х.Х. Некоторые аспекты развития дистанционного аудита в условиях цифровой экономики [Текст] / Бадалов Х.Х., // Международный теоретический и научно-практический журнал «Известия И.К.Форума БАЦА» №1 (24) 2019г. Кыргызстан, г. Бишкек стр.234-239 ISSN 1694-7347.

18. Бадалов Х.Х. Проблемы и перспективы аутсорсинга в Таджикистане [Текст] / Хусайнов С.С., Халимов П.А., Бадалов Х.Х. // Международный теоретический и научно-практический журнал «Известия И.К.Форума БАЦА» №1 (24) 2019г. Кыргызстан, г. Бишкек стр.214-218 ISSN 1694-7347.

РЕЗЮМЕСИ

**дипломдук Бадалова Хуршеда Хотамовича "санарип экономикасында аудит жана консалтинг ишинин уюштуруучулук жана методикалык колдоо өнүктүрүү жөнүндө", адистиги боюнча экономика илимдеринин кандидаты илимий даражасы тапшырды
08.00.12 - бухгалтердик эсеп, статистика.**

Негизги сөздөр: текшерүү, текшерүү иштери, аудит жана консалтинг ишмердүүлүгү, санариптик экономика, аудитор, консалтинг, аудит, мезгили мамиле, ички стандарттары, эсептөө ыкмалары, диагностика, алыскы, текшерүү, маалымат технологиялары, ченемдерди, уюштуруу, бухгалтердик эсеп жана аудит.

Изилдөөнүн объектиси Тажикстан Республикасында аудитордук-консалтингдик уюмдардын экономикалык иш-аракет болуп саналат.

изилдөө санарип экономикасында аудитордук-консалтингдик иш аныктамасы жана өнүгүү келечегин жакшыртуу үчүн методикалык жана практикалык сунуштарды иштеп чыгуу үчүн эле предмети.

Изилдөөнүн максаты аудит жана консалтинг ишмердүүлүгү жана санариптик экономика аудитордук-консалтингдик иш аныктамасы жана өнүгүү келечегин жакшыртуу үчүн конкреттүү практикалык сунуштарды иштеп чыгуу, теориялык, методикалык, уюштуруучулук жана методикалык негиздерин изилдөө болуп саналат.

Изилдөөнүн изилдөө ыкмалары жана аспаптардын тетиктери жана иликтөө жана маалыматтык колдонулат кошулуу жана суммасын синтези болуп саналат, талдоо жана системанын синтез, салыштырма талдоо логикасын, экономикалык жана статистикалык ыкмаларын жана башкалар.

Натыйжалары жана тезистин жаңылык теориялык жана методологиялык негиздөө жана санарип экономикасында аудит жана консалтинг иш-методикалык жактан өнүктүрүү. улуттук аудит жакшыртуу жана консалтинг компаниялары өткөн диагностика аудит базар шарттары жана Тажикстан Республикасынын консалтингдик кызмат көрсөтүүлөр, ошондой эле берилген сунуштар; аудит жана ишин консалтингдик өнүккөн ички стандарттары, негизинен аудитти ишке ашыруу, уюмга сапатын жана натыйжалуулугун камсыз кылуу максатында, аудитти жана консалтингдик кызматтарды көрсөтүү үчүн бирдиктүү талаптар менен мүнөздөлөт; иштелип чыгат жана санариптик экономика аудити эларалык аудиттин стандарттарына жана сапатын контролдоонун негизинде чарбачыл субъекттердин пайдалануу ыкмалары мезгили аудитордук мамиле үчүн сунушталган сунуштарды.

Колдонуу даражасын кыйла идеялардын негизинде аудит аудиттин натыйжалуулугун институту жана үй-стандарттарын камсыз кылуу иштелип чыккан жол-жобосун жана консалтинг иш санарип экономикасында да иштелип модель аралаш цикл-roobektnogo мамилени иш жүзүндө жана аудит теориясынын жакшыртууга кесиби да пайдалуу болушу мүмкүн, жардам берет бул аймакта.

Чөйрөсү: бул тезистин алынган натыйжалар аудитордук институтунун өнүгүүсүнө олуттуу салым. болтп жасалган практикалык сунуштарды теориялык тыянактар жана жыйынтыктар аудитордук уюмдардын иш жүзүндө ЖЧК "тажик аудитордук кызмат" ЖЧК, "Asiana аудит", "Кыз-Аудит" ЖЧК жана башка текшерүү жана иш-чараларды натыйжалуу уюштуруу максатында ушундай кызмат көрсөтүүчү уюмдар консалтинг пайдаланылат санарип экономикасында. Кыргызстандын илимий жана академиялык сабактар "аудит негиздери" окуу-методикалык окуялар да колдонсо болот, "Практикалык аудит", "Ички аудит", "Банк аудит" окутуу бүтүрүүчүлөрдү жана соода-тажик мамлекеттик чеберлери билим берүү жараянына.

РЕЗЮМЕ

диссертационной работы Бадалова Хуршеда Хотамовича на тему «Развитие организационно-методического обеспечения аудиторско-консалтинговой деятельности в условиях цифровой экономики», представленной на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.12 - Бухгалтерский учет, статистика.

Ключевые слова: аудит, аудиторская деятельность, аудиторско-консалтинговой деятельности, цифровая экономика, аудитор, консалтинг, аудиторская проверка, циклический подход, внутрифирменные стандарты, методика расчета, диагностика, дистанционный аудит, информационная технология, стандарт, организация, учет и аудит.

Объектом исследования является состояние и перспективы развития оказания услуг аудиторско-консалтинговым организациям в Республике Таджикистан.

Предметом исследования являются теоретико-методологические и организационно-методические проблемы аудиторско-консалтинговой деятельности с целью разработки практических рекомендаций по совершенствованию оказания аудиторско-консалтинговых услуг в условиях цифровой экономики.

Целью диссертационного исследования является изучение теоретических, методологических и организационно-методических основ аудиторско-консалтинговой деятельности и разработка конкретных практических рекомендаций по совершенствованию и определению перспективы развития аудиторско-консалтинговых услуг в условиях цифровой экономики.

Методы исследования и аппаратурой диссертационного исследования заключается в исследовании и обобщении информации применялись индукции и дедукции, анализа и синтеза, методы системного, логического, сравнительного анализа, и экономико-статистические методы и др.

Полученные результаты и новизна диссертационной работы состоит в теоретико-методологическом обосновании и развитие методического обеспечения аудиторско-консалтинговой деятельности в условиях цифровой экономики. Проведена диагностика состояния деятельности аудиторско-консалтинговых организаций в Республике Таджикистан, и дана рекомендаций об улучшении деятельности отечественных аудиторско-консалтинговых организаций; разработано внутрифирменный стандарт аудиторско-консалтинговой деятельности, характеризующие в основном единые требования к осуществлению аудита, в целях обеспечения качества и эффективности работы организации, предоставляющие аудиторско-консалтинговые услуги; разработано и предложено рекомендации по применению методики циклического подхода к проведению аудита деятельности хозяйствующих субъектов на основе Международных стандартов аудита и контроля качества в условиях цифровой экономики.

Степень использования позволяет существенно усилить процесс развития института аудиторства и разработанный внутрифирменные стандарты обеспечивают эффективности работы аудиторско-консалтинговой деятельности, также разработанная модель комбинированного циклическо-пообъектного подхода в условиях цифровой экономики могут быть полезным как представителям профессии на практике, так и совершенствованию теорию аудита с учетом инноваций в данной сфере.

Область применения: Полученные в диссертационном исследовании результаты вносят значительный вклад в развитие института аудиторства. Теоретические выводы и результаты практических рекомендаций, выполненный в диссертационном исследований используются на практической деятельности аудиторских организаций ООО «Таджик аудит сервис» и другие аудиторско-консалтинговых организаций, оказывающих аналогичные услуги с целью эффективной организации деятельности в условиях цифровой экономики. Научно-методические разработки также могут быть использованы при чтении учебных дисциплин «Аудита», «Внутренний аудит» и «Банковский аудит» в учебном процессе обучения бакалавров и магистрантов Таджикского государственного университета коммерции.

SUMMARY

of Badalov Khurshed Hotamovich's thesis on the topic "Development of organizational and methodological support of audit and consulting activities in the digital economy" submitted for the degree of candidate of economic sciences in the specialty 08.00.12 - Accounting, Statistics.

Keywords: audit, auditing, auditing and consulting activities, digital economy, auditor, consulting, audit, cyclical approach, company standards, calculation method, diagnostics, remote audit, information technology, standard, organization, accounting and auditing.

Object of study. The object of the research is the economic activities of audit and consulting organizations in the Republic of Tajikistan.

Subject of study. The subject of research is the development of methodological and practical recommendations for improving and determining the prospects for the development of audit and consulting activities in the digital economy.

The purpose of the dissertation research is to study the theoretical, methodological, organizational and methodological foundations of audit and consulting activities and the development of specific practical recommendations for improving and determining the prospects for the development of audit and consulting activities in the digital economy.

The research methods and equipment of the dissertation research consist in the study and synthesis of information, induction and deduction, analysis and synthesis, systems, logical, comparative analysis, and economic and statistical methods, etc. were used.

The results obtained and the novelty of the dissertation work consists in the theoretical and methodological substantiation and development of methodological support of audit and consulting activities in the digital economy. Diagnostics of the market for audit and consulting services in the Republic of Tajikistan was carried out, and recommendations were given on improving the activities of domestic audit and consulting organizations; an internal corporate standard of audit and consulting activities was developed, which mainly characterize uniform requirements for the implementation of an audit, in order to ensure the quality and efficiency of the organization, providing audit and consulting services; developed and proposed recommendations on the application of the methodology of a cyclical approach to conducting an audit of the activities of business entities on the basis of International Standards on Auditing and Quality Control in a Digital Economy.

The degree of use significantly enhances the development of the institute of auditing and the developed intra-company standards ensure the effectiveness of the audit and consulting activities, and the developed model of a combined cyclical-object-oriented approach in the digital economy can be useful both to the profession in practice and to improve the theory of auditing with regard to innovations in this area.

Scope: The results obtained in the dissertation research make a significant contribution to the development of the institute of auditing. The theoretical conclusions and results of practical recommendations made in the dissertation research are used in the practical activities of audit organizations Tajik Insurance Service LLC, Asian Audit LLC, Alliance Audit LLC and other audit and consulting organizations providing similar services for the effective organization of activities in a digital economy. Scientific and methodological developments can also be used in reading the disciplines "Fundamentals of Audit", "Practical Audit", "Internal Audit", "Bank Audit", in the educational process of training bachelors and undergraduates of Tajik State University of Commerce.